

OTDK dolgozat

Friesz Katinka Döníz

2013

**A rendszerváltás hatása a Nógrád megyei Rétsági kistérség
málnatermelőire**

**The effect of regime of the region Nógrád county Rétság raspberry
growers**

Friesz Katinka Döníz

Kézirat lezárva: 2012. május 26.

TARTALOMJEGYZÉK

1.	BEVEZETÉS.....	1
2.	A MEZŐGAZDAÁG A RENDSZERVÁLTÁS ELŐTT	3
3.	A RENDSZERVÁLTÁS SAJÁTOSSÁGAI.....	5
3.1.	KÁRPÓTLÁS	6
3.2.	BIRTOKSTRUKTÚRA ÁTALAKULÁSA	8
4.	NÓGRÁD MEGYE.....	10
4.1.	TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS.....	11
4.2.	TÁRSADALOM	12
4.2.1.	Képzettség	12
4.2.2.	Foglalkoztatottság.....	12
4.3.	GAZDASÁG	13
4.3.1.	Ipar.....	13
4.3.2.	Mezőgazdaság.....	13
5.	RÉTSÁGI KISTÉRSÉG	16
5.1.	TÁRSADALOM	17
5.1.1.	Foglalkoztatottság.....	17
5.1.2.	Képzettség	18
5.2.	GAZDASÁG	19
5.2.1.	Ipar.....	19
5.2.2.	Mezőgazdaság.....	20
6.	MÁLNATERMELŐK.....	23
6.1.	MÁLNA BEMUTATÁSA	23
6.2.	A RENDSZERVÁLTÁS ELŐTT	24
6.3.	A MÁLNATERMELŐK HELYZETE A RENDSZERVÁLTÁS ÓTA.....	27
7.	ÖSSZEGZÉS.....	29
	IRODALOMJEGYZÉK	30

TÁBLÁZAT- ÉS ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: Nógrád megye	10
2. ábra: A rétsági kistérség és települései	16
3. ábra: A Börzsöny málnatermesztő települései	24
1. táblázat: A kárpótlás mértéke	8
2. táblázat: Nógrád megye terület és népesség adatai.....	10
3. táblázat: A kistérség terület és népesség adatai	17
1. diagram: Nógrád megye kistérségeinek bogyós termőterületi megoszlása 2004-ben .	14
2. diagram: Rétság kistérség nemzetiségeinek eloszlása	17
3. diagram: A kistérségi foglalkoztatottság gazdasági ágak szerint	18
4. diagram: Rétság kistérség vállalkozásainak aránya gazdasági ágak szerint.....	20
5. diagram: Magyarország málna termés mennyisége (tonna) 1959-1990.....	26
6. diagram: A piaci és a felvásárlási árak a rendszerváltástól 2010-ig	27

1. BEVEZETÉS

A magyar nemzet történelmében több rendszerváltozást élt meg. Dolgozatomban az 1988-1990 évi rendszerváltást veszem alapul, és a mezőgazdaságban ez idő alatt bekövetkezett tulajdonosi változásokat, valamint az ehhez kapcsolódó kárpótlásokat. Ezek alapján szeretném bemutatni a Nógrád megyei Rétság kistérség málnatermelésében bekövetkezett változásokat.

Téma választásom során azért döntöttem mellette, mert személyes érdeklődés is hajt, egyrészt ebből a kistérségből származom, itt nőttem fel, másrészt ez az időszak, hatással volt a családom életére. Ezen kívül már korábban is foglalkoztatott ez a téma, hasonló témakörben már írtam esszét.

A dolgozat első blokkjában a rendszerváltás előtti magyar mezőgazdaságról lesz szó, az akkori helyzetet szeretném ismertetni. Kitérnék a mezőgazdaság sajátosságaira. Ezt azért is tartom fontosnak, mert így tudhatjuk meg azt, hogy mi volt a jellemző akkor. A rendszerváltás utáni agrárhelyzet ezzel teljes mértékben ellentétes. A rendszerváltáskor rossznak tartották a mezőgazdasági termelősövetkezeteket, ugyanis nem tartották hatékonyoknak. Véleményem szerint nem mindegyikre lehetett ezt kimondani.

A következő nagy egység a magyar rendszerváltozás főbb mozzanatai a mezőgazdaságban, kiemelten a birtokok elaprózódásával. Ebben a részben külön fejezetben foglalkozok a kárpótlással, hogy mi is az, ki kaphatott, mennyit és miért? Legfontosabbnak itt azt tartom, hogy ki hogyan tudta ezt felhasználni?

Szeretnék Nógrád megyéről képet adni, kiemelni történelmi szerepét, fontosságát. Bemutatom Nógrád megye rendszerváltás előtti gazdasági szerepét. A mezőgazdaságában bekövetkezett változásokról és a fellendülő bogyós ágazatról is lesz szó, valamint társadalmáról, és az akkori életről. Ezek után betekintheünk a rendszerváltás utáni Nógrád megyébe, és a gazdasági és társadalmi változásokba.

Ezt követően ugyanezt kistérségi szintre is levetítem, Rétság kistérséget és falvait mutatom be a rendszerváltás előtt és után gazdasági – kiemelten a mezőgazdasággal – és társadalmi szinten. Itt szeretnék kitérni arra, hogy már mennyire elterjedt volt a málnatermesztés ezen a területen, és hogy milyen sajátosságai voltak anno.

Az utolsó nagy részben kifejezetten a málnatermelőkkel fogok foglalkozni. Bemutatom a borsönyi málnatermelő körzetet, amely a megyehatárt is átvéli. Mind a rendszerváltás előtti és utáni termesztést bemutatom. A málnatermeléssel foglalkozó családok motivációjáról szó lesz, valamint a málnatermelők mai helyzetéről és az ágazat válságáról.

Végül összegezni kívánom az eltelt időszakra vonatkozó eseményeket, hogyan lehetne a termelőket ösztönözni arra, hogy ne adják fel, és továbbra is folytassák munkájukat, mivel a mezőgazdasági termelés hazánk felemelkedésének fő kulcsa.

2. A MEZŐGAZDASÁG A RENDSZERVÁLTÁS ELŐTT

Először is a rendszerváltás előtti mezőgazdaságot szeretném pár bekezdésben bemutatni. Ebben segített Kovács Teréz 2010-ben megjelent könyve. A rendszerváltást (1989/1990) megelőzően a szocialista mezőgazdasági nagyüzemi művelés volt a jellemző Magyarországon, a földeket a szövetkezeti és az állami gazdaságok keretében (közös használatában) művelték. Ezt a rendszert 1949-1961 terjedő kollektivizálás időszaka vezette be. Az államosítás magánkézben lévő tulajdonok az állam saját tulajdonába vételét jelentette (általában a közszolgáltatásokat).

A kollektivizálásnál Magyarországnak a Szovjetunió példáját kellett követnie. Ez egy teljesen idegen rendszer volt, a magyar paraszti hagyományoktól teljesen eltérő.

Magyarországon már korábban is államosítottak vállalatokat, ilyen volt a vasút állami tulajdonba vétele, azonban ott a volt tulajdonosoktól kivásárolta az állam ezt a szolgáltatást. Viszont 1949 után olyan magántulajdonok kerültek állami kézbe, melyek a közérdeket nem szolgálták. Emellett az államosítás nagyarányban kárpótlás nélkül történt.

Így kerültek a hatvanas évek elejéig a magán földek állami tulajdonba, és kialakításra kerültek a gazdaságilag hatékonyabbnak hitt állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek. A gazdák viszont ragaszkodtak a földjükhöz, ezért sokszor erőszakosan történt meg a kollektivizálás. A kisüzemi paraszti gazdálkodást felváltotta a szovjet típusú nagyüzemi mezőgazdasági termelőszövetkezet. (Kovács T. 2006.)

A termelőszövetkezetek létrehozásának legfőbb akadályát a parasztgazdák jelentették, akik közül többen nem akartak belépni a szövetkezetbe, ezért a vezetés erőszakot alkalmazva, kényszerítette őket erre a lépésre. A parasztságot gazdaságilag ellehetetlenítette a magángazdaságok megadóztatásával, a kötelező terménybeszolgáltatással és a kuláklista felállításával. 1953-re katasztrofális lett a helyzet, hiszen közterhek és a kötelező terménybeszolgáltatás (padláslesöprés) miatt rengeteg paraszti családnak nem maradt semmije. Emiatt tömegessé vált a földtől való menekülés, egyre többen számolták fel gazdaságukat, és léptek be termelőszövetkezetekbe. (Harcza I., Kovács I., Szelényi I. 1994)

A kényszer viszont a termelés visszaesését okozta, mert a parasztoknak egyáltalán nem voltak motiváltak, és még hasznuk sem volt belőle. A közös gazdaságok gondokkal küzdöttek, mivel nem rendelkeztek megfelelő gépállománnyal, a fejlesztések nem feleltek meg a termelőszövetkezetek termelési igényeivel. Így a mezőgazdaság mélyen képességei alatt termelt, és nem tudta kielégíteni a szükségleteket.

1961-ig folyt a mezőgazdaság kollektivizálása, de az 1956-os forradalom után jelentős változások mentek végbe a gazdaságban. A tagok már kedvezményeket kaptak. Ezek a következők voltak:

- mezőgazdasági beruházások
- beszolgáltatási rendszer eltörlése
- háztáji föld tartásának biztosítása
- szabadpiaci értékesítés
- a tsz-ek önállóan gazdálkodhattak
- szociális juttatások rendszerének kiterjesztése a parasztságra

A háztáji termesztés engedélyezésével, megindult a részesművelés. A nagyüzem és a háztáji gazdálkodások együttműködtek, a nagyüzemek gépekkel segítették a háztáji gazdálkodást, valamint a termékek piacra jutását. Ez mindkét szempontból előnyös volt. Hiszen a kisgazdaság az önellátáson túl képes volt többlet előállításra, így jelentős jövedelemre tudott szert tenni. A szövetkezet pedig, mivel biztosította az értékesítést, meg tudta tartani tagjait. Az is nagy előre lépés volt, hogy a társadalombiztosítást kiterjesztették a tsz dolgozóira. (Kovács 2010)

A parasztság életszínvonala jelentősen megemelkedett, és az élelmiszerellátás is javult. Megkezdődött a mezőgazdaság fejlesztése, beruháztak gépekre, foglalkoztak a talajjavítással. Emellett jelentős volt a mezőgazdasági szakemberek képzése, az igényeknek megfelelően.

Ezen fejlesztéseknek köszönhetően, lehetővé vált a mélyhűtő-technológia fejlődése. Ennek köszönhető az 1960-as években a málna igazi fellendülése. A művelhető területeken az 50-es években kezdték meg a málna és más egyéb bogyós gyümölcsök termesztését, nagy jelentőséggel bírtak a Tsz-telepítések, bár ezek a telepítési akciók nem minden esetben voltak sikeresek. Sokszor szakmai tapasztalat nélkül valamint technológiai fegyelem nélkül akartak gazdálkodni. (Győri D. – Szabó Sz. 2010.)

3. A RENDSZERVÁLTÁS SAJÁTOSSÁGAI

A kilencvenes évek elején a gazdasági szerkezet átalakult, bekövetkezett a privatizáció. Számos cikk, értekezés és könyv jelent meg ezzel kapcsolatban. Megpróbálok átfogó képet alkotni róla. Két problémával is szembe kellett néznie az országnak:

- I. A termelési és tulajdonszerkezet átalakulása
- II. A megváltozott piaci viszonyok.

A gazdaság átalakítása sok nehézséget okozott, mert a piaci viszonyok kialakítása a nemzeti össztermék visszaesésével járt, tömegessé vált a munkanélküliség, valamint az infláció mértéke is magasra szökött.

A rendszerváltás után, a mezőgazdaságot rengeteg negatív hatás érte. Először is azt, hogy kilencvenes évek elején a bel- és külpiazi lehetőségek beszűkültek ez jelentős vagyronvesztéssel járt. Súlyosan érintette még a támogatás hirtelen lecsökkentése, az agrárolló kinyílása, a piac liberalizálódása. Akik a mezőgazdaságból szerettek volna megélni, jelentős hátránnyal és nehézségekkel küzdöttek. (Kovács T. 2006.)

Magyarországnak vissza kellett állnia a tervgazdálkodásról a szabad piacgazdálkodásra. Ehhez kapcsolódik az, hogy a termékek „szabad árássá” váltak, ami azt jelenti, hogy megszűnt a központilag meghatározott ár, helyette a kereslet és a kínálat dominált. A verseny emiatt kiéleződött, de nem csak az áraknál, hanem a munkaerő alkalmazásánál is.

Az állam nem volt felelős többé a gazdasági döntésekért, nem irányította, hanem a piacgazdaság működési feltételeit köteles biztosítani.

A rendszerváltást követő években Magyarországon a gazdasági termelés csökkent a kilencvenes évek előtti szinthez képest. A gazdasági növekedéshez stabilizációra volt szükség. Ekkor még Magyarországon hiányoztak a piacgazdaság normális működéséhez szükséges piaci és finanszírozási intézmények.

Magyarország gazdasága is átalakult az 1990-es években, a privatizációnak köszönhetően magántulajdon alapúvá vált. A mezőgazdasági termelésben is óriási változás állt be, a termőföldek nagy része visszakерült magán kézbe, ami jelentősen változtatott a birtokstruktúrán. Jelentős külföldi tőke áramolt be hazánkba, ami a piacgazdaság kialakulását meggyorsította. Viszont a privatizációnak volt egy hátránya, hiszen idővel nagymértékű

társadalmi egyenlőtlenségeket okozott. Egyesek nagyon gyorsan és könnyen meggazdagodtak, míg voltak olyanok, akik elszegényedtek. Sokan munka nélkül maradtak, ami a korábbi évtizedekben ismeretlen volt. (Harcsa I., Kovách I., Szelényi I. 1994.)

3.1. KÁRPÓTLÁS

A kárpótlás a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlására irányul. A kárpótlás jogalapja a méltányosság.

A kárpótlás kérdésében gazdaságpolitikai és az erkölcsi igazságtétel szempontjai keveredtek. Magyarországon kompromisszumos megoldást dolgoztak ki: az államosítások és a kollektivizálás során, akik károsultak vagy azok leszármazottai nem az eredeti vagyontárgyakat kapták vissza, hanem kárpótlási jegyeket kaptak. Ezen visszavásárolhatták a földjeiket, vagy részvényeket vásárolhattak rajta, de el is adhették őket. Kárpótlást azok kaptak, akik benyújtották a földkárpótlási igényt.

Két csoport alakult ki:

- I. Tsz tagok, akik nem igényelhettek kárpótlást, mert a bevitt földjük alapján részarány tulajdonuk volt,
- II. Nem tsz-dolgozók, akiknek a tsz megváltotta a földjüket.

A földprivatizálással kapcsolatban meg kell említeni az általános – agrárszektor leginkább érintő – információ hiányát. A rendszerváltást követően a meglévő adatgyűjtések és adatbázisok közül meggondolatlanul több olyat is megszüntettek, amelyek később szükséges lett volna. Emellett bonyolultabbá vált az agrárgazdaság, korábban három-négy ezer gazdaság megfigyelésével teljes körű képet lehetett alkotni az agrárgazdaság egészéről, ma viszont több tízezret kell megfigyelni.

A vidéki lakosság így leginkább egymástól értesült a rendszerváltás követő változásokról. Nehéz volt eldönteni, hogy mi is lenne a megfelelő számukra:

- a) Földet vásárolni,
- b) Állami tulajdonból vásárolni: részvényt, üzletrészt, vagyontárgyat,
- c) Vagy eladni és az agrárszektor végleg elhagyni.

Magyarországon a földtulajdonviszonyok rendezését a négy kárpótlási törvény (1991. évi XXV. tv.: Kárpótlási törvény), valamint a szövetkezeti törvény szabályozta. Ezekkel voltak bizonyos problémák. Például az, hogy 1949 évi tulajdon viszonyokat vették figyelembe, így azok is részesültek benne, akik az akkori földosztáskor a szovjetektől kaptak földet. A tényleges károsultak a saját földjeiket akarták visszakapni, de ezt nem tették lehetővé a kárpótlási törvények. Így nem az eredeti tulajdonukat kapták vissza, hanem az egykori földjük értékének megfelelő kárpótlási jegyet kaptak. (Lovas Kiss A. 2006):

A kárpótlási jegy egy olyan speciális értékpapír, amelyet a magyar állam a meghatározott feltételeknek megfelelő kárpótoltak részére bocsátott ki, a kárpótlás mértékének megfelelő értékben. A kárpótlási jegy bemutatóra szóló, átruházható, a kárpótlás összegének megfelelő, az állammal szemben fennálló követelést névértékében megtestesítő értékpapír.

A kárpótlási jegy felhasználhatósága:

- privatizációban való részvétel
 - önkormányzati lakás
 - egyéb vagyontárgy
 - termőföld vásárlása
- életjáradékra váltás
- eladás

A földárverések sorozata 1993-ban kezdődött, ekkor a kárpótlási jegyek már a jogosultak rendelkezésére álltak. A tsz létrehozta a kárpótlási földalapot és a részarány-tulajdoni földalapot, amire a kárpótlási jeggyel rendelkezők a földárverésen licitálni tudtak. Az első két körben a kárpótlási jeggyel rendelkező gazdák és azok leszármazottai tudtak licitálni. Az utolsó két körben bárhonnán, bárki jöhetett földet vásárolni, amíg volt a földalapból. Az első körben általában megegyeztek egymás között, nem licitáltak egymásra.

A kár mértékét úgy állapították meg, hogy a termőföldek esetén 1000 Ft/ AK vettek alapul, erdő 4000 Ft/AK. A licitálást a Kárrendezési Hivatal megbízottja és a közjegyző felügyelte. (Lovas Kiss A. 2006.)

1. táblázat: A kárpótlás mértéke

Kár mértéke	Kárpótlás mértéke
200.000 Ft-ig	100%
200.001 – 300.000 Ft	50%
300.001 – 500.000 Ft	30%
500.001 Ft fölött	10%

Forrás: saját szerkesztés

A kárpótlással kapcsolatban négy tényező miatt alakultak ki nehézségek:

- a) információ hiány
- b) földbirtoklási tradíciók hiánya
- c) kárpótlási törvények problémái
- d) a magatartásforma

Az információ hiány, valamint a rossz tapasztalatok miatt, sokan nem akartak földet vásárolni, nem éltek a lehetőséggel és a kárpótlási jegyeiket eladták. Így a földek az árverések során nem a helybeli, eredeti tulajdonosok kezébe kerültek. Akinek megfelelő anyagi fedezete volt, felvásárolta a kárpótlási jegyeket, és olcsón, hatalmas birtokra tett szert. (Kovács T. 2006.)

A kárpótlás során megszerzett földeken egyéni gazdálkodásba kezdtek az érintettek, de sokan voltak, akik a helyi gazdasági szervezetek részére bérbe adták.

3.2. BIRTOKSTRUKTÚRA ÁTALAKULÁSA

A kárpótlást követően a termőföldek nagy része magántulajdonba került. A magántulajdon térhódítása, a termelőszövetkezetek átalakítása, illetve az állami gazdaságok privatizációja eredményeként következett be. A rendszerváltás előtt a mezőgazdasági termelés jelentős részét a termelőszövetkezetek adták, emellett működtek a háztáji gazdaságok, amelyek az önellátáson kívül a piacra is termeltek.

A földtulajdon viszonyok átalakulása elaprózódott földbirtokok kialakulásához vezetett, ezért a magyar agrárpolitikával szemben lényeges kihívás a piaci alapú birtokrendezés. Több mint másfélmillió törpebirtok jelent meg. De ezeknek a földeknek a többségét nem a tulajdonosa, hanem általában a bérlő műveli meg.

A régi nagyüzemek – a termelőszövetkezetek és az átalakult állami gazdaságok – többsége is fennmaradt. 2000-ben Általános Mezőgazdasági Összeírás két gazdálkodási csoportot nevez meg:

- a) gazdasági szervezetek
- b) az egyéni gazdaságok

A gazdasági szervezetek olyan társas gazdaságok, amelyek korábbi nagyüzemek jogutódjai, általában rt. vagy kft. formában, de egy részük szövetkezetként alakult újra. (Kovács T. 2006.)

Az egyéni gazdaságok azok az egyéni gazdálkodók és mezőgazdasági tevékenységet folytató háztartások, amelyek vállalkozói igazolvánnyal rendelkeznek, és KSH által meghatározott gazdaságméretnek az alsó határát elérték.

A mezőgazdasági földhasználatban az egyéni vállalkozók szerepe meghatározó. Az ország földterületéből 47%-ot az egyéni gazdálkodók, 40 %-ot pedig a gazdasági szervezetek használnak.

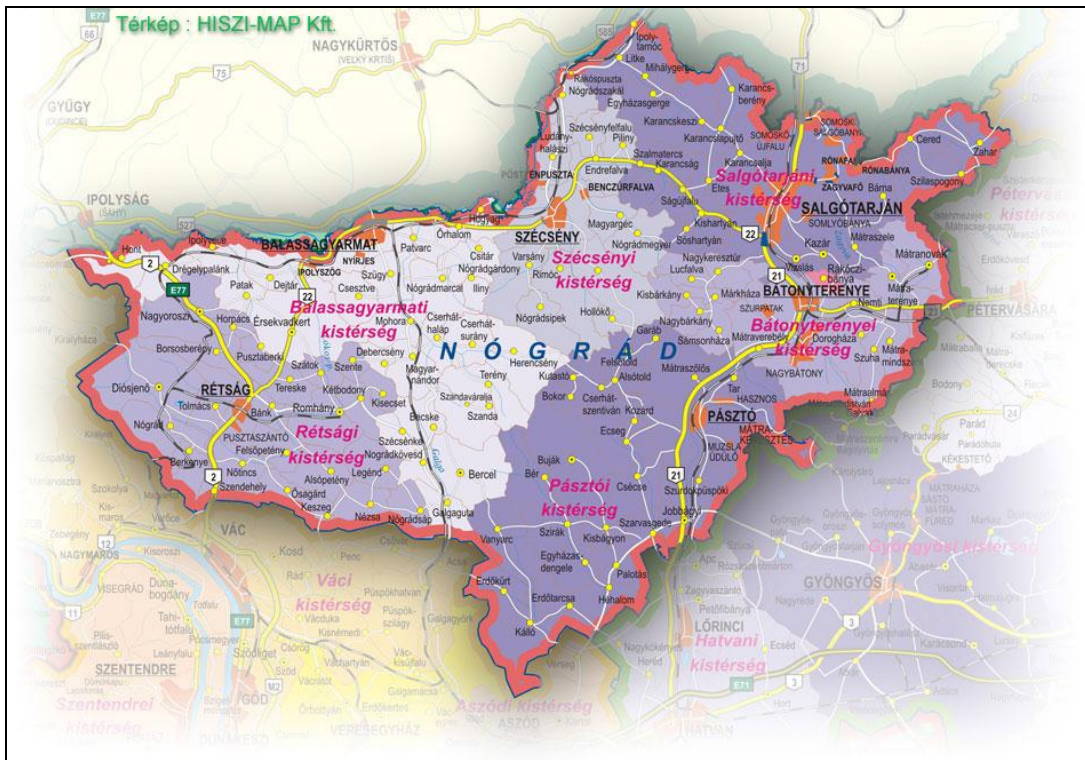
Az utóbbi évtizedben a magyar mezőgazdaság nemzetgazdaságon belüli aránya lényegesen zsugorodott, a nemzetközi irányzatokat követi. Napjainkra a mezőgazdaság a bruttó hazai össztermékből, mintegy 4%-kal részesedik, míg az összes foglalkoztatottan belül a mezőgazdaságban dolgozók aránya közel 6%-ot tesz ki. Ezek az arányok egyre inkább közelítenek az Unióban kialakult, és ott megfelelőnek tartott arányokhoz.

A privatizáció után megszületett a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény. A törvény kimondja, hogy az országban termőföld csak magyar állampolgárságú természetes személy, valamint önkormányzati tulajdonában lehet. Ennek a maximuma 300 hektár.

4. NÓGRÁD MEGYE

Nógrád megye hazánk legkisebb területű megyéje, közigazgatásilag az Észak-Magyarországi régióhoz tartozik, mely hazánk egyik legelmaradottabb régiója. A megye északon Szlovákiával szomszédos, keleten Heves megyével, délnyugaton pedig Pest megyével. A megyeszékhelye Salgótarján. A megye településszerkezete aprófalvas, összesen 125 községe, és csupán 6 városa van. A megyében hat kistérség van: a Balassagyarmati, Bátorterenyi, Pásztói, Rétsági, Salgótarjáni és Szécsényi. A megye nyugati részén erőteljes a főváros és környékének hatása.

1. ábra: Nógrád megye

Forrás: nograd.hu

2. táblázat: Nógrád megye terület és népesség adatai

Nógrád megye területe:	2546 km ²
Településeinek száma:	129
Ebből város:	6
Lakónépessége:	213.030 fő
Népsűrűsége:	84 fő/km ²

Forrás: KSH, saját szerkesztés

4.1.TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

4.1.1. A kezdetektől a Rákóczi-szabadságharcig

A mai Nógrád megye elődje a történelmi Nógrád vármegye. Nevét az akkori központjáról, a Nógrádi várról kapta. Ez az egyik legősibb várunk, már honfoglalás idején is állhatott, feljegyzések szerint fontos só kereskedelmi útvonal húzódott keresztül rajta. A vármegyének fontos szerepe volt a történelem során, a megyében számos vár a végvárrendszer tagja volt az török idők alatt. Kiemelkedő szereppel bír a drégelyi vár története, melynek ostromára 1552 júliusában került sor. Szondi György és 120 katonájának hősiességét Arany János verse is foglalta. A török előnyomulása hatására 1553-54-ben a vármegye nagy része behódolt. A Nógrádi vár 1685. augusztus 19-én került vissza magyar kézbe és lassan megkezdődtek az újratelepítések, a vármegye korábban magyarlakta területeire sváb és szlovák földműveseket és iparosokat költöztettek be, valamint zsidó, görög és szerb kereskedők is megjelentek, akik különféle kedvezményekkel csábítottak a megyébe. A helyi gazdasági életet ekkor kezdett dinamikusán fejlődni. A megyében következő meghatározó esemény a Rákóczi szabadságharc idején történt, ez a 1705 szeptemberében Szécsényben megtartott országgyűlés volt. (nograd.hu)

4.1.2. Reformkor és a 48-as események

A reformkor 1825-ös országgyűlése nagy jelentőséggel bír Nógrád megyében, az országgyűlés után megélénkült a politikai élet. Olyan fiatal nemeseknek a csoportja jelent meg, akik a politikai életben aktívan részt vettek. 1848-as forradalom és szabadságharc megyét érintő legfőbb eseménye Rétság városához kötődik, 1849-ben a város határában Görgey Artúrt és seregét folyamatosan tűz alatt tartotta a császári haderő. (nograd.hu)

4.1.3. Kiegyezés

A kiegyezés után megindult az iparosodás, Nógrád megye – és az egész ország – fejlődésnek indult. Salgótarján fejlődése is ekkorra datálható, ezt a környéken található nyersanyag lelőhelyek feltárásának köszönheti. Kialakult a modern bányászat, mely a vasúti fejlődésen kívül a vasgyártásnak is kedvezett. Később pedig az üvegipar letelepülését is eredményezte. Megkezdődött a nógrádi szénkitermelés, mindezek a hatására kialakult a környéken az ipari munkásság. (nograd.hu)

4.1.4. Első és második Világháború

Az első világháború követő időszak mélyen érintette a megyét. A csehek és szlovákok igényt tartottak a megye jelentős részére, a trianoni békeszerződés után a vármegye elvesztette az északi részét ez az összterületének kb. 42%-át. Fontos megemlíteni Balassagyarmatot, ahol fegyveres konfliktusra is sor került. Cseh és szlovák katonák vonultak be, de város lakossága fegyverrel űzte ki őket. A megyét jelentős nyersanyagbázisaitól fosztották meg. Következett a második világháború. Újabb borzalmak, rengeteg áldozat, az egész országban, és a megyében is. (nograd.hu)

4.1.5. A rendszerváltás előtt

Nógrád megye mai határait az 1950-es megyerendezéskor döntötték. Erről az 5.201/4/II–1/1950. (I.29.) B.M. számú, és az 5.201/11/II–1/1950. (III.12.) B.M. számú rendelet döntött. A megyehatárok módosításának célja olyan közigazgatási területi egységeknek létrehozása, melyek az irányító tanácsok számára alkalmas. A volt Hont megyéhez tartozott településeket Pest megyéhez csatolták, azonban pár településsel viszont gyarapodott Heves megye területéről. A székhelyét Balassagyarmatról Salgótarjánba helyezték.

4.2. TÁRSADALOM

A megye lakossága 2011-ben 201.919 fő volt. Sajnos jellemző a megyére a folyamatos népesség csökkenés, valamint az elöregedés. A természetes népességcsökkenésen kívül, a csökkenés másik legfőbb oka, hogy nagyon sokan költöznek el. A megyében az idősebb korúak aránya meghaladja az országos átlagot. (KSH 2006.)

4.2.1. Képzettség

Nógrád megye képzettségi szintje az országos átlagtól jócskán elmarad. Az érettségivel rendelkező 18 év felettiek száma viszont folyamatosan növekszik. Emellett nő az igény a főiskolai vagy egyetemi diplomát szerzett szakemberekre, valamint a szakmai képzettséggel rendelkezők iránt. Hátráltató tényező, hogy Nógrád megyében csak Salgótarjánban van felsőoktatás, a Budapesti Gazdasági Főiskola kirendeltsége működik itt. (KSH 2004.)

4.2.2. Foglalkoztatottság

Nógrád megye foglalkoztatási helyzete az országosnál kedvezőtlenebb. Gazdaságilag aktív népesség száma 75.100 fő volt 2011-ben. Az aktív korú népességből körülbelül 61.000 főnek

volt állandó munkahelye, és 14.100 bejelentett munkanélküli volt Nógrád megyében 2011-ben.(KSH 2006.)

4.3. GAZDASÁG

Nógrád megye a gazdaságilag kevésbé fejlett Észak-Magyarországi régióba tartozik.

4.3.1. Ipar

4.3.1.1. Rendszerváltás előtt

A megye gazdaságában fontos szerepe van az iparnak. Ennek természetföldrajzi okai vannak, ugyanis ásványkincsek találhatók. Ezen kívül a tradíció hatása is érezhető, mivel a XIX. században barnakőszénét találtak a megyében, és kiépült a nehézipar a környéken. Megjelent a kohászat utána a gépgyártás, valamint az üveg és kerámiaipar is. A rendszerváltás előtt sikeresen értékesítettek a megye gyárai. A bányászat viszont nem volt gazdaságos, mivel a kitermelési költségek túl magasak voltak, és külföldről olcsóbban tudtak importálni nyersanyagot, ezért visszafejlesztették és a kitermelést leállították. (Dianné Kissimon E. 2008.)

4.3.1.2. Napjainkban

A rendszerváltás után a megye iparában szerkezeti átalakulás történt. Napjainkban a legdinamikusabban fejlődő iparág a vegyipar. Ezen belül a gumi-és műanyag termékek gyártása kiemelkedő.

A gépipar folyamatosan bővítette termelését. Az ágazaton belül a közúti jármű gyártása és a villamos gép- és készülék gyártása produkálta a legnagyobb növekedést. A híradástechnikai termékek, készülékek gyártásában viszont visszaesett a termelés. (KSH 2004.)

A megyében 4 iparpark működik, ezek Balassagyarmat, Bátortereny, Rétság és Salgótarján városokban.

4.3.2. Mezőgazdaság

A hagyományos mezőgazdasági termelésre a megye természeti adottságai kedvezőtlenek. A szántóként alkalmazható területek száma alacsony, viszont az erdészeti területek száma igen magas. Az utóbbi évek szélsőséges időjárása tovább nehezítette a mezőgazdaságot, a termésátlagok is elmaradtak az elvárt szinttől.

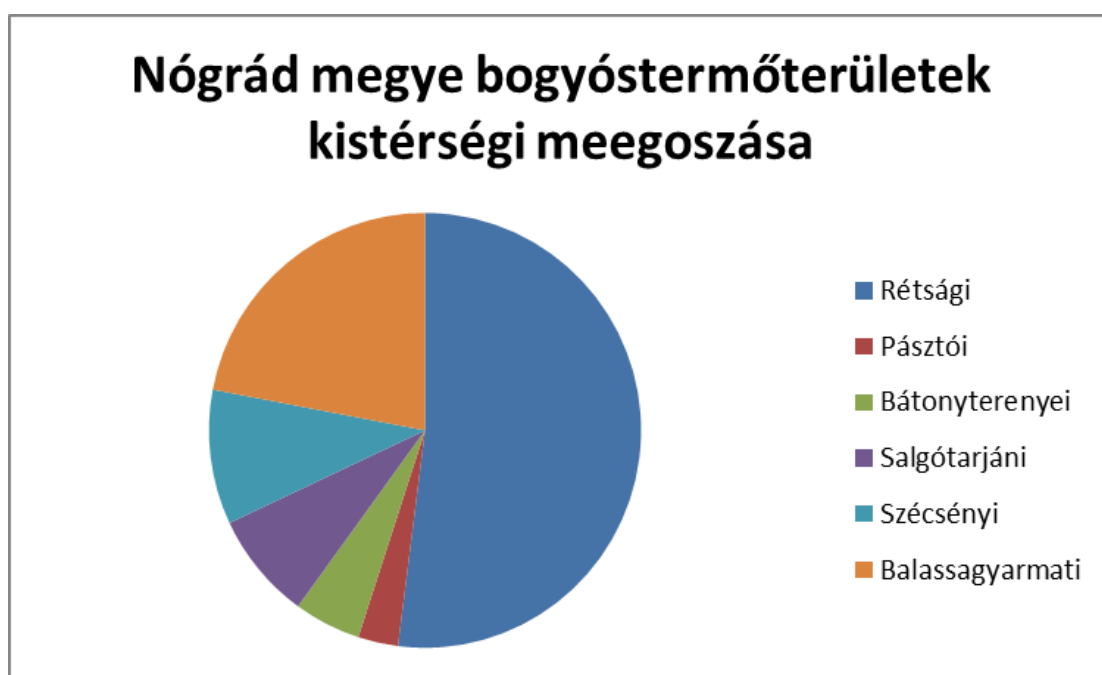
Az 1990-es évek jelentős változásokat hoztak a mezőgazdaság területén, ugyanis a tulajdonviszonyok átalakulása hatására, megnőtt a megyében az egyéni gazdaságok szerepe.

A földterületek felén egyéni gazdaságok gazdálkodnak, viszont a megfelelő eszközök és tőke hiányában, valamint a szétaprózott törpebirtokokon nem tudnak magasabb szinten termelni. A földek jelentős része műveletlen. (KSH 2004)

4.3.2.1. Növénytermesztés

A megyében a bogyósgyümölcsök termesztésének van hagyománya. A hűvösebb, csapadékosabb időjárás kedvez a málnának, mely a 80-as években hódította meg teljesen a nyugati térséget. Nógrád megyében 2004-ben a bogyóstermesztés 1764 hektáron folyt.

1. diagram: Nógrád megye kistérségeinek bogyós termőterületi megoszlása 2004-ben

Forrás: Nógrád megyei településszintű kimutatása (2004), saját szerkesztés

A megye barna erdőtalajain a burgonyatermesztés vált sikeressé, ezáltal az egyik klasszikus termőtájjá Nógrád megye. Balassagyarmat és környéke országosan is elismert burgonyatermő vidék. (KSH 2004)

4.3.2.2. Állattenyésztés

A megye állatállománya az 1990-es években drasztikusan lecsökkent. Egyedül a szarvasmarha tenyésztésnél látható javulás. A sertések száma továbbra is csökken. A háztáji állattartás még mindig jelentős, főképp baromfi, sertés és nyúl. (KSH 2004)

4.3.2.3. Erdőgazdálkodás

Nógrád megyében nagy az erdőségek aránya. Magyarország erdőségeinek 18 %-a a megyében található. A megye erdőit az Ipoly Erdő Zrt. kezeli, Pest és Nógrád megyében körülbelül 64.000 hektár erdőterületen gazdálkodik. A főbb erdőtársulások a cseres- tölgyesek, gyertyános-tölgyesek és a bükkösök. Az erdőgazdaság évente átlagosan 140.000 m³ fát termel ki és az erdőfelújítással is foglalkozik.

Az erdőségek vadászatra is alkalmasak, nagy és apróvadak is honosak. Nógrád megye ritka növényekben és állatfajokban is gazdag, jelentős része a Duna-Ipoly Nemzeti Park területéhez tartozik.

A megye gazdaságában mezőgazdaság térvesztése figyelhető meg, ezt a GDP-n belüli részesedésből is látszik.

5. RÉTSÁGI KISTÉRSÉG

A Rétsági Kistérség Nógrád megye délnyugati részén található, közigazgatásilag az Észak-Magyarországi régióba tartozik. A kistérség határos a balassagyarmati, illetve a váci és a szobi kistérségekkel. Nyugatról a Börzsöny hegység délről a Naszály, keletről a Cserhát északról pedig a Nógrádi medence határolja.

2. ábra: A rétsági kistérség és települései

Forrás: A Rétsági kistérség területfejlesztési programja (2008)

A kistérség közlekedésében fontos szerepet játszik a 2. sz. főút, mely összeköti a fővárossal. Másik jelentősége, hogy összeköti az országot Szlovákiai középső területeivel, ezen kívül jelentős nemzetközi tranzitforgalmat bonyolít le. A kistérség régióközponttól – Miskolc - 203 km-re található, viszont Budapest csak 57 km-re van. (Nógrád Megyei Területfejlesztési Tanács 2008.)

3. táblázat: A kistérség terület és népesség adatai

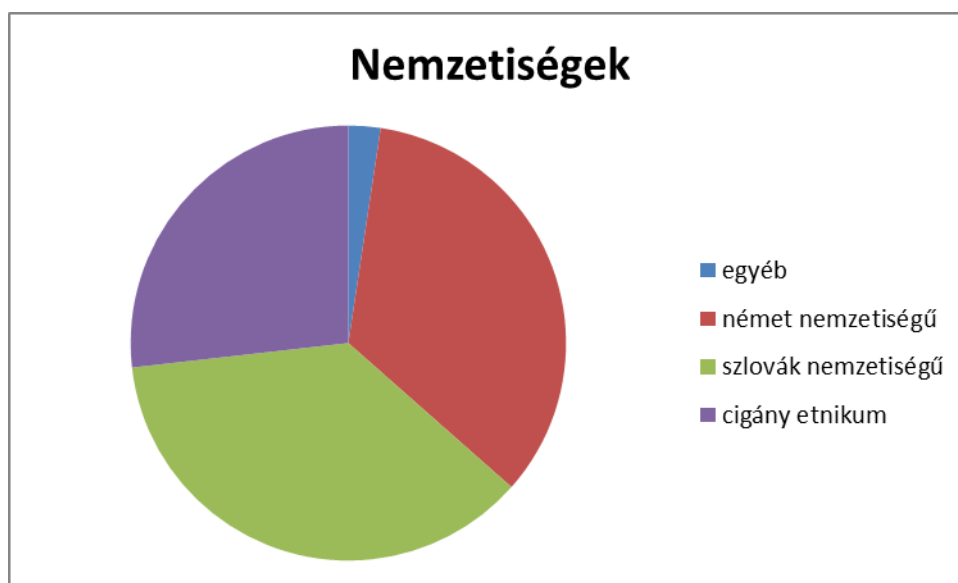
A kistérség területe:	435 km ²
Településeinek száma:	25
Lakónépessége:	25.718 fő
Népsűrűsége:	59 fő/km ²
Egy településre jutó népesség:	1029 fő

Forrás: A Rétsági kistérség területfejlesztési programja (2008), saját szerkesztés

5.1. TÁRSADALOM

A kistérség lakónépessége 2005. év végén 25.718 fő. Többféle kisebbség is megtalálható a kistérségben. A német nemzetiségűek, a sváb telepések leszármazottai. A szlovák nemzetiségűek az egész megyében megtalálhatók. Valamint a cigány etnikum.

2. diagram: Rétság kistérség nemzetiségeinek eloszlása

Forrás: A Rétsági kistérség területfejlesztési programja (2008), saját szerkesztés

5.1.1. Foglalkoztatottság

A kistérség lakosságának 36,4% gazdaságilag aktív. Ebből 30,4% foglalkoztatott és 6% a munkanélküliek.

3. diagram: A kistérségi foglalkoztatottság gazdasági ágak szerint

Forrás: A Rétsági kistérség területfejlesztési programja (2008), saját szerkesztés

Mivel a főváros külső agglomerációs gyűrűje érinti a kistérséget, így erőteljesen érvényesül Budapest, illetve a Központi régió hatása. A kistérségen belül az elhelyezkedés nehezebb, de a főváros és Pest megye közelsége kedvező az itt élőknek, érdemes kiemelni, hogy a lakosság igen jelentős része a munkahelyükre ingázik, általában Vác illetve környékére, valamint Budapestre.

5.1.2. Képzettség

Egy kistérség életében fontos a rendelkezésre álló humánerőforrás, ez hatással van a fejlődésre, valamint a versenyképességre is. A kistérségben nincs nappali tagozatos középoktatási (csak esti/levelezős kihelyezett), se felsőoktatási intézmény, ezért a környező kistérségekbe (balassagyarmati, salgótarjáni, váci) járnak a tanulók.

Sajnálatos tény, hogy a végzett tanulók közül, szinte alig térnek vissza szülőfalujukba, bár ennek az is az oka, hogy a kistérségben nehéz munkát találni. (Nógrád Megyei Területfejlesztési Tanács 2008.)

5.2. GAZDASÁG

A 2004. január 1-e óta a kistérségeket gazdasági-társadalmi helyzetük alapján soroljuk be kilenc mutató alapján. A mutatók alapján a következő kategóriákba lehet sorolni a kistérséget

- dinamikusan fejlődő
- fejlődő
- felzárkózó
- stagnáló
- lemaradó

A megnevezések azt jelzik, hogy milyen a kistérség helyzete a vidéki átlaghoz viszonyítva. A rétsági kistérség a fejlődő besorolást kapta. (KSH)

5.2.1. Ipar

5.2.1.1. *A rendszerváltás előtt*

A XX. század második feléig a kistérség meghatározó gazdasági ágazata az agrárium volt. Az ipar tevékenység minimális volt, a hagyomány nagyban meghatározta. Romhányban cserépkályha és csempe gyártás volt, míg Felsőpetényben bányászat.

A '70-es években indult az ipartelepítés a térségben, a legtöbb üzem Rétságon jött létre, Tolmácson vegyipari üzem, Nagyorosziiban pedig cipőüzem.

A '80-as évek közepétől a gazdasági leépülés a rétsági kistérséget is érintette. Csökkent az építőipari anyagok iránti kereslet, ez súlyosan érintette a romhányi csempegyártást. Több üzemben csökkentették a termelést, majd meg is szüntették a gyártást. (Nógrád Megyei Területfejlesztési Tanács 2008)

5.2.1.2. *A rendszerváltás után*

A rendszerváltást követően a külföldi tőke a kistérségben is megjelent. 1994-ben a japán TDK Rétságon üzemeltetést hozott létre.

Valószínűleg a megyei felzárkóztatási program és ennek pályázati rendszere segítette azt, hogy multinacionális cégek sora létesített üzemeltetést Rétságon.

Romhányban újra indult a kerámiaipar. Összességében a változások kedvezően érintették a rétsági kistérséget.

4. diagram: Rétság kistérség vállalkozásainak aránya gazdasági ágak szerint

Forrás: A Rétsági kistérség területfejlesztési programja (2008), saját szerkesztés

5.2.2. Mezőgazdaság

A kistérség – mezőgazdasági termelésre való alkalmasság alapján – három mikro körzetre osztható fel:

- Börzsöny-Naszály vidék,
- Nógrádi-medence déli része,
- Cserhát vidék nyugati része.

5.2.2.1. Körzetek

A Börzsöny-Naszály vidéki körzet települései: Berkenye, Diósjenő, Keszeg Nézsa, Nógrád, Nógrádsáp, Nőtincs, Ősagárd, Szendehely. A természetföldrajzi adottságai, a talajviszonyai és a klimatikus tényezők alapján alkalmas bogyósgyümölcs és csonthéjasok, valamint alma termesztésére. Szendehelyen számottevő a szőlőtermesztés.

A Nógrádi-medence települései: Bánk, Borsosberény, Horpács, Nagyoroszi, Pusztaberki, Rétság, Romhány, Tereske, Tolmács, Szátok. Ez a terület alkalmas szarvasmarha- és sertésenyésztésre.

A Cserhát-vidék települései: Alsópetény, Felsőpetény, Kétbodony, Kisecset, Legénd, Szente. Itt a terület mezőgazdasági adottságai kedvezőtlenek. A szántóföldi növénytermesztés elterjedtebb. (Nógrád Megyei Területfejlesztési Tanács 2008.)

5.2.2.2. *Növénytermesztés*

A kistérség legjellemzőbb növénykultúrája az igen kézimunka igényes bogyósgyümölcs, melynek összes területe meghaladta a 400 hektárt. Az utóbbi időben a nyomott felvásárlási árak miatt jövedelmezősége romlott, valószínűleg ez az egyik oka, hogy a termesztési hajlandóság visszaesett. A termesztek és felvásárlók viszonya egyre kiélezettebb. A bogyósokon kívül más – alma, szilva, meggy – gyümölcs telepítések is történtek.

A kistérség klímája megfelel a fenti gyümölcsfajtáknak. Viszont az intenzív termesztéshez szükség van a vízutánpótlásra, ezt öntözéssel oldják meg. Az öntözött terület 72 ha. (Nógrád Megyei Területfejlesztési Tanács 2008.)

Mára nagyon szűkült termesztoi réteg. Ennek az egyik oka, hogy a málna nagyon munkaigényes növény, viszont jelenlegi felvásárlási árakat a felvásárlók alacsonyan tartják, ezért nem éri meg foglalkozni vele. A jelen gazdasági helyzet miatt a termelők nem engedhetik meg maguknak, hogy főállásuk mellett még málnát is műveljenek. A bér munka viszont szóba se jöhet, hiszen a termesztés költségei és munkabérek kifizetése után szinte nem maradna semmi. (Nógrád Megyei Területfejlesztési Tanács 2008.)

A málnából származó jövedelem meghatározó volt a kistérség jövedelmi viszonyainál, mind a család éves jövedelménél. Az 1980-as és 90-es években a bogyósok termesztése az anyagi jóllét alapjait képezték, mivel beruházni csupán a telepítéskor kellett, a szezon végén a nyereséget el lehetett költeni. Ki autót, ki üdülést vásárolt, sokaknak a házépítéshez adott tőkét a málnából származó jövedelem. (Győri D.–Szabó Sz. 2010)

5.2.2.3. *Élelmiszer-feldolgozó ipar*

A gyümölcs feldolgozására a kistérségben jelentős beruházásokkal, hűtőházak létesültek. A rendelkezésre álló kapacitás kb. ötezer tonna, azonban a gyümölcs terület csökkenése feleslegessé tesz ekkora kapacitásokat. (Nógrád Megyei Területfejlesztési Tanács 2008.)

5.2.2.4. *Állattenyésztés*

Az állattenyésztés területén a csökkenés az 1980-as évek közepétől kezdődött, nagyüzemekben történt vagyonfelélésekkel. A kilencvenes évek közepén a megye állatállománya hatodára zsugorodott. Több szarvasmarha telep felszámolásra került.

5.2.2.5. Erdőgazdálkodás

A megyében így a kistérségben is nagy területen folyik az erdőgazdálkodás, viszont gyenge minőségűek a termőhelyek. Sajnos kedvezőtlen fa fajtaösszetétel, ezért az erdőgazdálkodás jövedelmezősége igen csekély. A kistérség erdő területe 37%-a magán-, 63%-a állami tulajdonban van, melynek kezelője az Ipoly- Erdő Zrt.

6. MÁLNATERMELŐK

6.1. MÁLNA BEMUTATÁSA

A vadmálna erdei aljnövény, az Északi féltekén őshonosnak tekintjük. Magyarországon először 1664-ben Lippai János könyvében említik. A vad málnát főleg a mérsékelt övben termesztik. Igen kedvelt gyümölcs, frissen a legegészségesebb. Vértisztító hatású, csökkenti a vércukorszintet, a magas vérnyomást, serkenti a keringést, megszünteti a menstruációs zavarokat, jó hatással van a szívműködésre. (Tóth M. 2007.)

6.1.1. A málna termesztése

A málna alapvetően a kézi munkaigényes gyümölcsfajtákhoz tartozik. Termesztése nem gépesíthető, bár Észak-Amerikában szedést már gépek könnyítik. Hazánkban viszont a málnát kizárólag kézzel takarítják be. A málnanövény úgynevezett félcserje. Ez azt jelenti, hogy a vesszői csak két évig élnek: az első évben kifejlődnek, és csak a második évben érlelnek gyümölcsöt, ezután elszáradnak. Az elpusztult vesszőket új sarjak pótolják. Alapvetően két fő fajta létezik: nyári- és őszi málnafajták. A házi kertben mindkettő fajta megél, viszont a kertészek általában az egyszer termőket szokták ültetésre javasolni. Az egyszer termők csak a másodéves, megfásodott termővesszőkön teremnek. (Tóth M. 2007.)

6.1.2. Főbb fajták

A *Malling Exploit* egy angolfajta, Magyarország fő fajtája volt a 80-as években. Azért is kedvelték, mert igen nagy terméshozamú. Még ma is kedvelt, friss fogyasztás alkalmas, de nem bírja a szállítást.

A *Fertődi zamatos* nevű málna Magyarországon nemesített, a Fertődi Kutató Intézetben. Igen kedvelt, hűtőipari célfajta, de friss fogyasztásra is kiváló.

A *Nagymarosi* régi magyarfajta, a *Malling* sorozat előtt 80-90%-ban termesztették. Minden célra alkalmas, de mára kiszorult a termesztésből inkább már csak kiskertekben lehet megtalálni, pedig ezt a fajtát tartják a legfinomabb ízű málnának.

Az *Autumn Bliss* egy angol őszi málna, de a nyári és az őszi érési ideje összefolyik. (Tóth M. 2007.)

3. ábra: A Börzsöny málnatermesztő települései

Forrás: Győri D. – Szabó Sz. 2010. 78.

6.1.3. Magyarország helyzete

Ma a málnatermesztés nem kifizetődő, nagyon sokan felhagynak a termesztésével. A főprobléma az, hogy az utóbbi években 60 százalékkal csökkent a termőterület, valamint az uniós csatlakozással megszűntek a kilóra adott kiegészítő támogatások is. Ezen kívül az ültetvényeket megtizedelte a 2006-os aszály. A termelők igazságtalannak és bosszantónak tartják az alacsony felvásárlási árakat, mivel a málnatermesztése rengeteg időt és energiát vesz igénybe.

6.2. A RENDSZERVÁLTÁS ELŐTT

Hazánkban viszonylag rövid múltra tekint vissza a málnatermesztés. Az első piacra termelő málnások az 1930-as években lettek telepítve, közel a piacokhoz és feldolgozókhöz. Bali János szerint a polgárosodó nagymarosi svábok kezdték el málnatöveket ültetni a földjeikre. A kísérlet sikeresnek bizonyult, hiszen ez a körzet az ország egyik legnagyobb málnatermelő körzetévé fejlődött. Természetesen az élelmiszer-ipari feldolgozó üzemek is létrejöttek,

köztük a környéken a szobi szörpüzem és a dunakeszi konzervgyár. Továbbá Nagymaros nevéhez fűződik a Nagymarosi tájfajta, mely apró szemeiről, és kellemes ízéről ismert. Ez a fajta az angol Malling Exploit málnafajta bevezetése előtt, fő áruajtánk volt, a málna termesztő területek 90%-án termesztették. (Bali J. 1998.)

A Börzsöny környékén az 1950-es években a nagy beruházási kedv beindította a málnatelepítést, legfőképpen a középparasztok vállalkoztak, maradék szántóföldjüket málnával ültették be. A kollektivizálás viszont megváltoztatta a tulajdonviszonyokat, a területek – köztük a málnaföldek is – a termelőszövetkezeti tulajdonba kerültek. A málnatermelőknek viszont szerencsájük volt hiszen, a Börzsönyben nagy területeket meghagyták zártkerteknek, mert művelésre alkalmatlannak tartották. Ezek a szocializmus idején is magántulajdonban maradtak, így majdnem minden családnak volt kertje, ahol gyümölcsöt és konyhakerti növényeket termesztettek. (Bali J. 1998.)

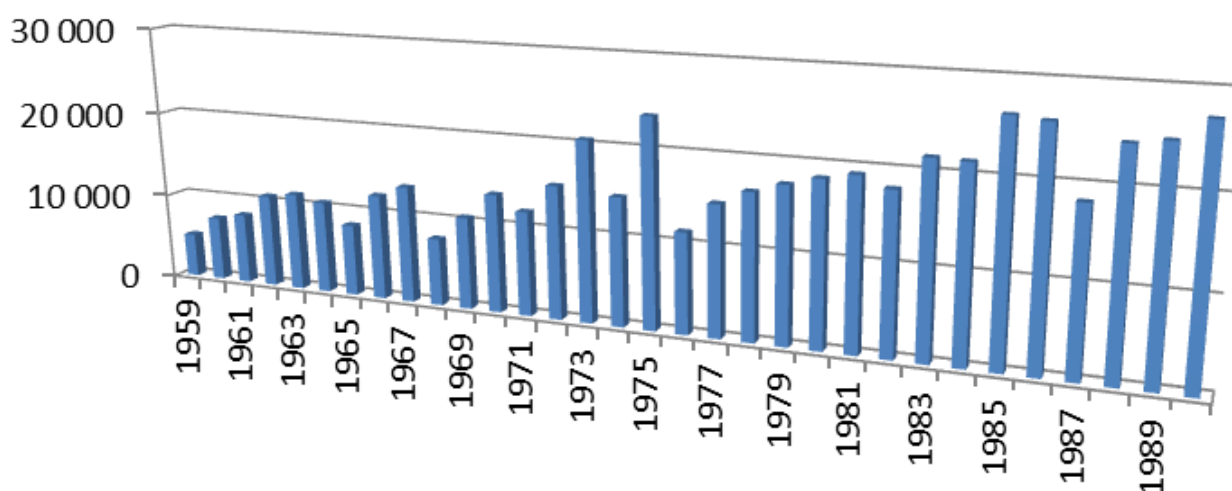
A málnatermesztésnél figyelembe kell venni a Nógrád sajátos fejlődését. Ugyanis a gazdaságfejlődés kisebb régióra jellemző, ebből adódóan az önellátáson alapul, az árutermelés hagyományos, paraszti típusú. Ebben az esetben az árutermelés családi megélhetés kiegészítését biztosítja.

Fontosnak tartom tisztázni, hogy a Börzsönyben a málnatermesztésnek miért is van ilyen kultúrája. A családi megélhetés alapja nem a mezőgazdasági tevékenységből származott, hanem a szülők általában az iparban (gyárak, vasút) dolgoztak. A málnatermesztésből származó jövedelmet általában luxuscikkekre (üdülés, autó) költötték el. (Győri D. – Szabó Sz. 2010)

A málnatermesztés következő fellendülését a tsz-esítés utánra tehető. 1960-as években érdemes volt málnatermesztéssel foglalkozni, hiszen Európa-szerte nőtt a kereslet. Ezen kívül új technológia a gyorsfagyasztás is elterjedt. Hazánkban rendelkezésre állt elegendő munkaerővel – hisz a tsz-ekbe rengetegen dolgoztak – így nagymértékű telepítési programok indultak be. A bogyósok közül a málna lett vezető, hiszen mélyhűtésre, dzsem és szörp készítésére is kiválóan alkalmas. Valamint gyors elterjedésének az is hozzájárult, hogy termesztése nem igényel speciális eszközkészletet, szakmai tudást is keveset. Az export lehetőség felismerésének köszönhető, hogy a termőterületek környékén nagy tárolókapacitással rendelkező hűtőházakat telepítettek. Ezzel előnyhöz jutott a hazai ipar a környező országokkal szemben. (Győri D. – Szabó Sz. 2010.)

5. diagram: Magyarország málna termésmennyisége (tonna) 1959-1990

Magyarország málna termésmennyisége (tonna)1959-1990

Forrás: KSH, saját szerkesztés

1960. után a hazánkban a málna mennyisége folyamatosan növekedett, 1970-ben már több mint 10 000 tonna volt a termés. Ekkor kezdték az első ültetvényeket felszámolni. A tapasztalatok azt mutatták, hogy az állami gazdaságokban nem érdemes a málna termesztése, túlzott munkaerőigénye miatt. Ezért az állami gazdaságok felhagytak a málnatermesztéssel. Viszont a termelőszövetkezetek részt vettek az újabb ültetvények létesítésében. A következő telepítéskor már az új fajtát a Malling Exlpoit-ot alkalmazták, ezt a fajtát lehetet sövényesíteni. A málna ültetvényt családi művelésre adta ki és biztosította gépi művelést, az öntözést, a növényvédelmet és a legfontosabbat: és megszervezték a gyümölcsfelvásárlást. (Bali J. 1998.)

A málna a második gazdaság alapjává vált. A málnatermesztésnél a legfontosabb munkafázis a szedés, ekkor kell a legnagyobb munkaerő. A Börzsönyben azért tudott sikeressé válni, hiszen a tanuló gyerekeknek nyári szünetük volt akkor, a dolgozó családtagok pedig fizetett szabadságra tudtak menni. A szedési tervezésből szerintem jól látható, hogy ez alapjába véve még mindig paraszti gondolkodásmód, hiszen a gyereket még mindig a családi munkaerő részeként tartja számon. De ez még ma is megfigyelhető a mezőgazdaságban, főleg a nagy kézi munka igényű áruk termesztésénél. Az is lelkesítette a termelőket, hogy a málnáért naponta fizettek, nem a szezon végén. (Győri D. – Szabó Sz. 2010.)

6.3. A MÁLNATERMELŐK HELYZETE A RENDSZERVÁLTÁS ÓTA

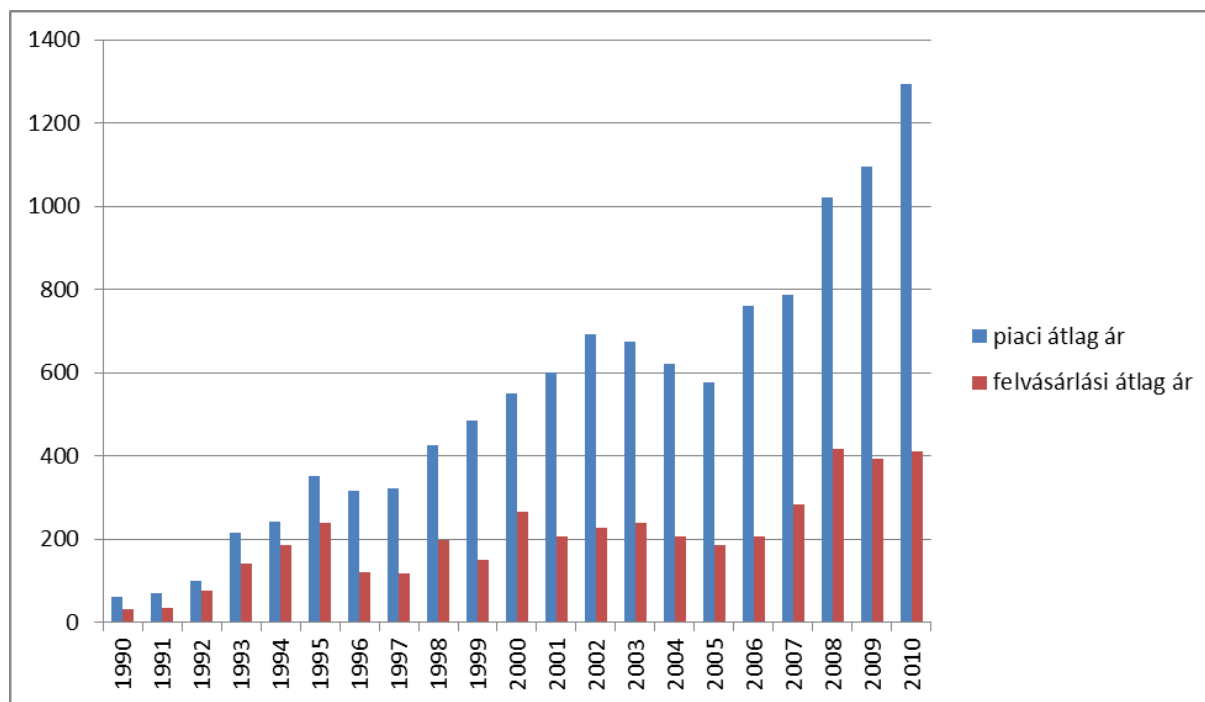
6.3.1. A rendszerváltás hatása

A rendszerváltás a sajnos a hazai málnatermelőkre is hatással volt, hiszen a mezőgazdaság szerepe csökkenésnek indult, a külföldi és belföldi élelmiszer piac beszűkült, így alacsonnyá vált a jövedelmezőség. Ezen kívül megszűntek a szövetkezetek, melyek összefogták a bogyós termesztőket és segítettek nekik (pl.: értékesítés). (Bali J. 1998.)

Azonban a számocán kívül a többi bogyós termesztése nem esett vissza. Sok helyen a volt szövetkezetet újraszervezték, és a termelők továbbra is együttműködtek velük. A szövetkezetek szervezték meg újra az értékesítést, gépeket biztosítottak, szaktanácsokkal látták el a termelőket, valamint a külföldi import kapcsolatokat is újraélesztették. A régi ültetvények megmaradtak, hiszen sokan ott igényelték a kárpótlást, ahol a málnaültetvényük volt. (Győri D. – Szabó Sz. 2010.)

Az ágazatot a kilencvenes évek végére érte el a hanyatlás. Egyrészt a felvásárlási árak szezonközi csökkenése, majd alacsonyan tartása szegte kedvét az embereknek. A másik ok az, hogy a klímaváltozás hatására szélsőséesebbek lettek az időjárási viszonyok. Ennek hatására a málna tövek elveszítették az edzettségüket, és fagykárt szenvedtek.

6. diagram: A piaci és a felvásárlási árak a rendszerváltástól 2010-ig

Forrás: KSH, saját szerkesztés

6.1.2. Az ezred forduló

A kilencvenes évek végére a biotermesztés a málnásokat – és a többi bogyóst is – is elérte. Az új telepítéseket már a biotermesztésre átállva, alkalmazkodva történtek. Ekkor a főfajták a hazai nemesítésű Fertődi zamatos (Fertődi Kutató Intézet) és a kedvelt Malling Exploit voltak. Mivel a biotermesztésnél nem lehet - csak minősített bio - vegyszereket alkalmazni, ez a termesztés sokkal költségesebb volt. A málnának nagy a tápanyag igénye, szerves trágyával próbálták ezt kielégíteni, ami igen drága volt, és nem is állt rendelkezésre akkora mennyiségben, amekkora biomálna ültetvényeket telepítettek. A felvásárlási árak tovább ingadoztak, sokakat ellehetetlenítve.

6.1.3. EU csatlakozás

Hazánk málnatermesztésére az Európai Unióhoz való csatlakozás negatívan hatott. Eltűntek a kilónkénti támogatások, így a málna felvásárlási ára tovább csökkent. Emellett megjelent a nagy konkurencia, a lengyel és szerb olcsó málna. Ez tovább csökkentette az árakat és ezzel együtt a termesztoi kedvet is. (Győri D. – Szabó Sz. 2010.)

6.1.4. Mai helyzet

A klímaváltozás ártott a málnatermelőknek, hiszen az időjárási szélsőségek hatására tél végén gyakran kisebb felmelegedés, majd visszahűlés. Ennek hatására a málnatövek elveszítik edzettségüket, és fagykárt szenvednek. A csapadék mennyisége és eloszlása is probléma, valamint a nem megfelelő szakértelemmel történő öntözések. 2006-ben aszályos év volt, Magyarországon ez adta meg a kegyelemdőfést a málnásoknak, rengeteg ültetvényben elszáradtak a tövek.

Nógrád megyében kiöregedtek azok a termelők, akik szívesen foglalkoztak a málnával. A fiatalok pedig nem vállalkoznak egyrészt mert alacsony a kifizetődés, másrészt túl kézimunka igényes, harmadszor pedig a rossz tapasztalatok miatt.

7. ÖSSZEGZÉS

A rendszerváltás minden termelőre hatással volt. A málnatermesztésnek szerencséje volt, hiszen hamar túl tudott lépni rajta, és a termesztésre és értékesítésre tudott koncentrálni. A másik jelentős előre lépés, hogy a termelők nem voltak rá kötelezve, hogy a málnatermést leadják a tsz-nek, hanem szabadon eladhatták. Ez az értékesítési mód viszont, szerintem nem került be annyira a málnatermesztők körébe. Sokan az újrászerveződött szövetkezetkel kötöttek szerződést a gyümölcsre, amit sajnálatosnak tartok.

Véleményem szerint a bogyósgyümölcs termesztésnek van jövője. Fontos lenne egy tisztán termelői összefogás, esetleg egy tész létrehozás. A mai málnafajták lehetővé teszik, hogy friss piacra és mélyhűtésre – valamint feldolgozásra – is használják őket. Így a termelőknek kettős megoldási módot kellene választani. A friss málnát piacon, vagy zöldséggyümölcs-kereskedésben magasabb áron értékesíteni. A felesleget pedig mélyhűtésre szakosodott cégeknek eladni.

A málnára nem csak az országon belül, hanem külföldön is van igény. Az idény során a piacokon csupán néhány helyen van lehetőség vásárlásra, mivel nincs elegendő mennyiség. A külföldi vásárlók pedig örömmel fogyasztják a magyar gyümölcsöt jellegzetes íze miatt.

A termelőket érdekelté kellene tenni (anyagi megbecsülés) hogy folytassák a termesztést. Ha friss, kellemes küllemű gyümölcsöt akarunk árulni, akkor a szedési folyamat nem gépesíthető, mint pl. a szőlő, ribizli. Mivel frisspiacra csak kézi munkaerővel lehet szedni, mindenképp szükséges, hogy olyan árat fizessenek a termelőnek, amiért megéri neki, és nem fog kilépni a málnatermesztésből.

Nógrád megyére is negatív hatással van az ágazat válsága. Korábban a málnázás anyagi biztonságban tartotta az embereket. Viszont ha az ágazat megszűnik, nem lesz kiegészítő jövedelme megye lakosságának jelentős részének, másodállást vállalni a megyében pedig nem sok lehetőség van. A jövedelem csökkenése megyébe hatással van a népességmozgalomra is, sokan új lehetőségeket keresve elhagyják a megyét. A főváros közelsége és vonzóereje mindig hatással volt Nógrád megyére és lakosságának csökkenésében is szerepet játszik.

Ha viszont a hazai helyzet továbbra is így alakul, akkor elveszítünk egy igen jövedelmező mezőgazdasági ágat. Nem csak a termelők mennek tönkre, hanem a kiépült élelmiszeripara is. A külföldi piaci kapcsolataink is megszakadnak, ha nem lesz elegendő termés, amit értékesíteni lehet.

IRODALOMJEGYZÉK

Szakirodalom

Bali J. (1998): Megtorpanás? A mezőgazdasági árutermelés fejlődésének korlátai egy málnatermelő településen, *Replika* 33–34 1998. december, pp. 107–119.

Beluszky P. - Sárosi T. T. (2007): Változó falvaink a magyarországi falvak típusai a harmadik évezred kezdetén, *Tér és Társadalom*, XXI. évf. 2007/3, pp. 81–29.

Csáki Cs.(1998): Közép-Kelet-Európa és a volt Szovjetunió agrárgazdasága a kilencvenes évek második felében, *Közgazdasági Szemle*, XLV. évf., 1998. március, pp. 203–222.

Dianné Kissimon E. (2008): A foglalkoztatásra és a munkanélküliségre ható gazdasági és társadalmi körülmények Nógrád megyében (2002 és 2007 között), szakdolgozat, BGF, http://elib.kkf.hu/edip/D_14005.pdf (letöltve: 2012.03.15)

Harcza I., Kovács I., Szelényi I. (1994): A poszt szocialista átalakulási válság a mezőgazdaságban és a falusi társadalomban, *Szociológiai Szemle*, 1994/3. pp. 15-43.

Ieda Osamu (2007): A szövetkezeti gazdálkodás és a vidéki társadalom átalakulásának folyamata Magyarországon - A kettős vezetésű integráció a mezőgazdasági termelésben, *AETAS* 22. évf. 2007. 2. szám

Győri D.–Szabó Sz. (2010): Fejezetek Nógrád megye gyümölcsstermesztéséből, *Földrajzi Közlemények*, 2010. 134. 1. pp. 75–88.

Kajtor Erzsébet (2007): Az életminőség kihívásai Nógrád megyében a morbiditási és mortalitási mutatók alapján, *Területi Statisztika* 10. (47.) évfolyam 2. szám 2007.

Kovács T. (2006): Az egyéni mezőgazdálkodás és területi különbségei Magyarországon, doktori értekezés, MTA

http://real-d.mtak.hu/156/1/Kovacs_Terez.pdf (letöltve: 2012.02.15.)

Kovács T. (2010): A paraszti gazdálkodás és társadalom átalakulása, L'Harmattan kiadó

Kovács T. (2008): Gazdaportrék, Agroinform kiadó

Központi Statisztikai Hivatal (2008): A mezőgazdaság fejlettségének regionális különbségei – Változások a rendszerváltástól napjainkig

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/orsz/mgfejlettsege.pdf> (letöltve: 2012.03.15.)

Központi Statisztikai Hivatal (2009): Nógrád megye az ezredforduló után

<http://www.umvp.eu/files/nogradezredfordulo.pdf> (letöltve: 2012.03.15.)

Központi Statisztikai Hivatal Miskolci Igazgatóság (2006): Nógrád megye társadalmi-gazdasági jellemzői

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/nogradtarsgazd.pdf> (letöltve: 2012.03.15.)

Központi Statisztikai Hivatal Miskolci Igazgatóság (2003): Nógrád megyei statisztikai tájékoztató

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/0304/nogr0304.pdf> (letöltve: 2012.02.15.)

Lovas Kiss A. (2006): A rendszerváltozás utáni gazdálkodói magatartásformák és üzemszervezetek néprajzi vizsgálata, *Bölcsész Konzorcium*, Debrecen

Nógrád Megyei Területfejlesztési Tanács (2008): A Rétsági kistérség területfejlesztési programja, Salgótarján

http://www.terport.hu/webfm_send/1651

Tóth M. (2007) Gyümölcs- és fajtaismeret, Egyetemi jegyzet, BCE, Budapest

Internetes források

www.1000ev.hu/

<http://www.ksh.hu/>

<http://megye.nograd.hu/>

<http://www.nograd.hu/>

<http://www.nport.hu/>

<http://retsag.lap.hu/>